

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ: ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

ਡਾ.ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ

ਰਿਟਾ.ਪ੍ਰੋ.ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ
ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਲਜ, ਪਟਿਆਲਾ

ਅਮੁਰਤ

ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਸਮੂਹ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਇਕ ਅਲੌਕਿਕ ਚਮਤਕਾਰ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਤੇ ਧਰਮ, ਮੀਮਾਂਸਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੇ ਜਿਥੇ ਸਵੀਕਾਰਤਮਕ ਤੇ ਨਿਖੇਧਾਤਮਕ ਵਿਧੀ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਤੇ ਧਰਮ ਮੀਮਾਂਸਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ, ਉਥੇ ਇਕ ਸਰਬਕਾਲੀ ਸੰਪੂਰਨ ਤੇ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਵਾਲੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਸੂਰਜ ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਦੈ ਕੀਤਾ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਰਿਗਵੇਦ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ 1500 ਪੂਰਵ ਈਸਵੀ ਤੋਂ 600 ਪੂਰਵ ਈਸਵੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਚਾਰੇ ਵੇਦ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਰਾਗ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਾਮਵੇਦ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਕੁੱਝ ਮੰਤਰ ਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਹ ਮੰਤਰ ਰਾਗਬੱਧ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਰਮਾਇਣ ਦਾ ਪਾਠ ਭਾਵੇਂ ਗਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦਾ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਰਾਗ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਮੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗ੍ਰੰਥ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਬੂਰ, ਅੰਜ਼ੀਲ, ਕੁਰਾਨ ਤੇ ਅਵੇਸਤਾ ਆਦਿ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਗਬੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰਬੀ ਤੇ ਸਾਮੀ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਕਾਵਿਕ ਸੰਗੀਤ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਇਲਾਹੀ ਕਲਾਮ ਨੂੰ ਰਾਗ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਕਲਮਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਮੂਹ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਜਾਗਤ ਜੋਤ ਹੀ ਇਕ ਐਸਾ ਪਾਵਨ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਾਗ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਅਜੀਬ ਤੇ ਰਹੱਸਮਈ ਸੰਜੋਗ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਇਸ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਪਰਮਸੱਤਾ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਾਗਾਤਮਕ ਵਿਧੀ ਸਹਿਤ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਲਈ ਇਕ ਅਮੋਲਕ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ।

ਕੁੰਜੀ ਸ਼ਬਦ: ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਰਾਗ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਸੰਦੇਸ਼।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਰਾਗ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਸੁਚੱਜਾ ਮੇਲ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਰਾਗ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਬਾਣੀ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਹੈ, 1343 ਪੰਨੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਹਨ। ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਸਵੱਯੇ, ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਵਾਰਾਂ, ਗਾਥਾ, ਫੁਨਹੇ, ਚਉਬੋਲੇ, ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ, ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ, ਰਾਗ ਮੁਕਤ ਬਾਣੀ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 6 ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ,

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 15 ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ 11 ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੇ 3 ਨਿਕਟਵਰਤੀਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ (1469-1539) ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸਾਸ਼ਤਰੀ ਰਾਗਾਂ, ਦੇਸੀ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਪੱਟੀ (ਰਾਗ ਆਸਾ) ਓਅੰਕਾਰ (ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ), ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ (ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ), ਬਾਰਹਮਾਹ (ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ), ਆਰਤੀ (ਧਨਾਸਰੀ), ਵਾਰਾਂ (ਰਾਗ ਮਾਝ, ਆਸਾ ਅਤੇ ਮਲਾਰ) ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਦ, ਸਲੋਕ, ਸੋਹਲੇ, ਅਸਟਪਦੀ, ਛੰਦ, ਥਿਤੀ, ਪਟੀ, ਪਹਿਰੇ, ਪਉੜੀ ਤੇ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ (ਵਡਹੰਸ) ਆਦਿ ਲੋਕ ਗੀਤ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ। ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਉਪਰ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਲੋਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਾਝ ਗਉੜੀ, ਆਸਾ, ਗੁਜਰੀ, ਵਡਹੰਸ, ਸੋਰਠਿ, ਧਨਾਸਰੀ, ਤਿਲੰਗ, ਸੂਹੀ, ਬਿਲਾਵਲ, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਾਰੂ, ਤੁਖਾਰੀ, ਬਸੰਤ, ਸਾਰੰਗ, ਮਲਾਰ, ਪਰਭਾਤੀ ਆਦਿ ਸੁੱਧ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਰਚੀ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਾਥੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਰਬਾਬ ਤੇ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਥੇ ਸਵੇਰੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੇਦਰੂ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ :

ਸੇਦਰੂ ਆਰਤੀ ਗਾਵੀਐ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਪੁ ਉਚਾਰਾ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਭਾਰ ਅਥਰਬਣਿ ਤਾਰਾ¹

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ (1538-1552) ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ 62 ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿਰੀ, ਮਾਝ, ਆਸਾ, ਸੋਰਠਿ, ਸੂਹੀ, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਾਰੂ, ਮਲਾਰ ਰਾਗਾਂ ਅਧੀਨ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਆਪ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਸਜ਼ਾਦਾ ਤੇ ਰਜਾਦਾ, ਭਾਈ ਸਾਦੂ, ਭਾਈ ਬਾਦੂ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ :

ਫੇਰਿ ਵਸਾਇਆ ਫੇਰੁਆਣਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਖਾਡੂਰੁ ॥²

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ (1552-1574) ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਵਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਰਾਗਾਂ ਅਧੀਨ ਪਦੇ, ਅਸਟਪਦੀਆ, ਛੰਦ, ਸੋਹਲੇ, ਵਾਰ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਅਧੀਨ ਅਨੰਦੁ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਆਪ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋਕਪ੍ਰਿਅ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਿਰੀ, ਮਾਝ, ਗਉੜੀ, ਆਸਾ, ਗੁਜਰੀ, ਵਡਹੰਸ, ਸੋਰਠਿ,

ਧਨਾਸਰੀ, ਸੂਹੀ, ਬਿਲਾਵਲ, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਾਰੂ, ਭੈਰਉ, ਬਸੰਤ, ਸਾਰੰਗ, ਮਲਾਰ, ਪਰਭਾਤੀ ਵਿਚ 907 ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਸਾਜ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਾਰੰਦਾ ਹੈ ਦੀ ਵੀ ਕਾਢ ਕੱਢੀ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਮਹਾਨ ਦੇਣ ਹੈ। ਰਾਗ ਗੂਜਰੀ, ਸੂਹੀ, ਰਾਮਕਲੀ ਅਤੇ ਮਾਰੂ ਰਾਗਵਿਚ ਰਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਆਪ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਾਈ ਪਾਂਧਾ ਤੇ ਬੁਲਾ ਰਬਾਬੀ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਤੀਜਾ ਕੇਂਦਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਬਣਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੰਜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਕੇ 22 ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ (1534-1581) ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਪਦੇ, ਅਸਟਪਦੀਆਂ, ਪੜਤਾਲ, ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਘੋੜੀਆਂ, ਛੰਤ, ਵਾਰ, ਕਰਹਲੇ, ਬਿਰਹੜੇ ਆਦਿ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਪੜਤਾਲ ਨਾਮਕ ਨਵੀਨ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਜੋ ਕਿ ਤਾਲ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਦਾ ਪ੍ਰਥਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ 7 ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ 19 ਪੜਤਾਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਛੰਦ ਆਪ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਰਾਗਾਂ, ਸਿਰੀ, ਗਉੜੀ, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਵਡਹੰਸ, ਬਿਲਾਵਲ, ਸਾਰੰਗ ਅਤੇ ਕਾਨੜਾ ਵਿਚ 8 ਵਾਰਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਤਤਕਰੇ ਅਨੁਸਾਰ 30 ਰਾਗਾਂ - ਸਿਰੀ, ਮਾਝ, ਗਉੜੀ, ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ, ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ, ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ, ਗਉੜੀ ਮਾਝ, ਆਸਾਵਰੀ, ਆਸਾ ਕਾਫੀ, ਗੁਜਰੀ, ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਵਡਹੰਸ, ਸੋਰਠਿ, ਧਨਾਸਰੀ, ਜੈਤਸਰੀ, ਟੋਡੀ, ਬੈਰਾੜੀ, ਤਿਲੰਗ, ਸੂਹੀ, ਬਿਲਾਵਲ, ਰਾਮਕਲੀ, ਨਟ ਨਰਾਇਣ, ਨਟ, ਗੋਂਡ, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਮਾਰੂ, ਤੁਖਾਰੀ, ਕੇਦਾਰਾ, ਭੈਰਉ, ਬਸੰਤ, ਸਾਰੰਗ, ਮਲਾਰ, ਕਾਨੜਾ, ਕਲਿਆਣ, ਕਲਿਆਣ ਭੋਪਾਲੀ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਿਭਾਸ ਵਿਚ 679 ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸਲੋਕ ਵੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਰਾਏ ਬਲਵੰਡ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ (1563-1606) ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਾਗਾਤਮਕ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਵਿਲੱਖਣ ਦੇਣ ਦੁਆਰਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਜਗਤ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ 44 ਰਾਗਾਂ, ਉਪ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ 2216 ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸਲੋਕ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਣੀ ਰਚਣ ਲਈ ਜਿਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਉਥੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਸਪਟਦੀਆਂ, ਪਦੇ, ਛੰਤ, ਵਾਰ, ਸੋਹਲੇ, ਅੰਜਲੀ, ਗੁਣਵੰਤੀ ਆਦਿ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ 36 ਪੜਤਾਲਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਗਾਂ ਅਧੀਨ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਉਚਾਰੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ (ਗਉੜੀ) ਅਤੇ ਬਾਰਹਮਾਹ (ਮਾਝ ਰਾਗ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਾਗ ਗਉੜੀ, ਗੂਜਰੀ, ਜੈਤਸਰੀ, ਬਸੰਤ, ਰਾਮਕਲੀ, ਸਾਰੰਗ ਵਿੱਚ ਛੇ ਵਾਰਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਆਮ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸੰਗਤਾਂ

ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ, ਭਾਈ ਝਾਝੂ, ਮੁਕੰਦ, ਕਿਦਾਰਾ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਨ। ਇਸੇ ਹੀ ਦੌਰਾਨ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਸਾਰੰਦਾ ਸਾਜ਼ ਅਤੇ ਤਬਲਾ ਜੋੜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਤਰਨਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਚੌਥੇ ਕੀਰਤਨ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਤੇ ਮੌਲਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸਹਿਤ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ 15 ਚੌਂਕੀਆਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਧੀਵਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਹੋਈ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ, ਸੋਦਰ ਦੀ ਚੌਂਕੀ, ਬਿਲਾਵਲ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਰਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਬਿਠਾ ਕੇ ਸਾਰੰਦਾ ਸਾਜ਼ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਸਿਖਾਇਆ ਤੇ ਆਪ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਰਾਗੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ :

ਗੋਖੂ ਟੋਡਾ ਮਹਤਿਆ ਤੋਤਾ ਮਦੂ ਸਬਦ ਵੀਚਾਰਾ।
ਝਾਂਝੂ ਅਤੇ ਮੁਕੰਦੁ ਹੈ ਕੀਰਤਨ ਕਰੈ ਹਜ਼ੂਰ ਕਿਦਾਰਾ।
ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਪਰਗਟੁ ਪਾਹਾਰਾ॥³

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪਹਿਨੀਆਂ ਤੇ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਕੀਤਾ ਸੋ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੁਰਾਤਨ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਉਥੇ ਬੀਰ ਰਸੀ ਵਾਰਾਂ ਗਾਉਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਆਪਣੇ ਜਿੱਥੇ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਉਥੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰ ਬੱਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦਾ ਪੱਖ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ ਢਾਡੀਆਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਤੇ ਲਿਆ ਕੇ ਸਿੱਖ ਦੀਵਾਨਾਂ ਦਾ ਸਿੰਗਾਰ ਬਣਾਇਆ। ਭਾਈ ਨੱਥਾ ਤੇ ਅਬਦੁਲਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਢਾਡੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਬਾਬ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਫੜ ਕੇ ਢਾਡੀ ਗਾਇਨ ਦਾ ਅਰੰਭ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਕੀਤਾ।

ਨੱਥਾ ਢੱਢ ਬਜਾਇਆ ਅਬਦੁਲਾ ਹੱਥ ਰਬਾਬ।
ਅਬਦੁਲਾ ਢਾਢੀ ਜਸ ਸੁਨਾਇ।⁴

ਨੱਥਾ ਤੇ ਅਬਦੁਲਾ ਢਾਡੀ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ ਵਜਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਸੀ ਉਥੇ ਵਾਰਾਂ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਸਨ ਅਤੇ ਢੱਡ ਤੇ ਸਾਰੰਗੀ ਵਰਗੇ ਨਵੇਂ ਸਾਜ਼ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦੇ ਤਾਂ ਜੋ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੋ ਸਕੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ 22 ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਬੀਰ ਰਸੀ ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਪੁਨਾਂ ਤੇ ਗਾਉਣ ਦੇ

ਸੰਕੇਤ ਕੀਤੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਭਾਈ ਨੱਥਾ ਤੇ ਅਬਦੁਲਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਈ ਬਾਬਕ, ਮੀਰ ਮੁਸ਼ਕੀ ਤੇ ਛਬੀਲਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮਗਰੋਂ ਭਾਈ ਬਾਬਕ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਚੱਤਰਾ ਤੇ ਭਾਈ ਮੋਜਦਰੀਆ ਵੀ ਨਵੀਨ ਸਾਜ਼ਾ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਚੌਂਕੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਢਾਡੀਆਂ ਤੇ ਰਾਗੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ।

ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਵਿਧੀਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਜੋ ਅਦਬ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਉਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕੀਰਤਨੀਏ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਸਮੇਂ ਰਬਾਬ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਸਾਹਿਤ ਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਚੌਂਕੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਚਰਨ ਕਮਲ ਸੰਗ ਆਰਤੀ ਕੇ ਗਾਵੈ ਜਬਿ।
ਕੀਰਤਨ ਭੋਗ ਤੇ ਕਰਤਿ ਅਰਦਾਸ ਕੇ।
ਹੋਤਿ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਤਿ ਆਹਿ ਬੈਠਤਿ ਦਿਵਾਨ ਵਿਖੈ।
ਬਾਜਤਿ ਰਬਾਬ ਸੇ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਧੁਨਿ ਠਾਨਿ ਤੇ ।⁵

ਸੋ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜਿਥੇ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਜਾ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਦੇ ਸਨ :

ਹੋਤ ਬਿਲਾਵਲ ਚੌਂਕੀ ਫੇਰ ॥ ਬਾਜਤਿ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਰਬਾਬ ਬਡੇਰ ॥⁶

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੇਲਿਆਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਤੇ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਦੀਪ ਮਾਲ ਬੈਸਾਖੀ ਆਦਿ ॥ ਮੇਲਾ ਹੋਤਿ ਸੰਤ ਸਬਾਦ ॥
ਭਜਨ ਕੀਰਤਨ ਆਨੁਹ ਜਾਮ ॥ ਕੈਤਿਕ ਲਿਵ ਲਾਗੀ ਸਤਿਨਾਮ ॥
ਭਹੁ ਚਹੁ ਦਿਸਾ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾਣ ॥⁷

ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬਾਣੀ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਕਾਬਲ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਈਆਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਕੇ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਪਲੰਘ ਤੋਂ ਉਠੇ ਤੇ ਗੋਡਾ ਪਲੰਘ ਦੀ ਬਾਹੀ ਨਾਲ ਵੱਜਣ ਤੇ ਸੱਟ ਲੱਗ

ਗਈ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਜੋਤ ਹੋ ਇਸ ਲਈ ਬਾਣੀ ਵੀ ਤਾਂ ਆਪਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਇਹ ਬਾਣੀ, ਪੁਰ ਦਰਗਾਹੋਂ ਆਈ ਹੈ। ਉਸ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਹੱਥੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸਿਖਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ :

ਸੋ ਸਿਖ ਗੁਰਬਾਣੀ ਭੈ ਕਰੈ। ਬਿਨ ਪ੍ਰਯਾਸ ਭਵ ਸਾਗਰ ਤਰੈ।
ਜੋ ਗੁਰ ਭਗਤਿ ਸੋ ਸਿਖ ਹੈ ਮੇਰਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਭੈ ਤਿਸੈ ਘਨੇਰਾ।
ਜਿਨ ਭੈ ਅਦਬ ਨ ਬਾਣੀ ਧਾਰਾ। ਜਾਨਹੁ ਸੋ ਸਿਖ ਨਹੀਂ ਹਮਾਰਾ।⁸

ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਥੇ ਆਚਰਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਕੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਰਾਗਬੱਧ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਾਲਵੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਦੀਵਾਨ ਲੱਗਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਜਸ ਦਰਿਆ, ਚਤਰਾ, ਨੱਥੂ ਆਦਿਕ ਰਬਾਬੀ ਇਕ ਵੇਲੇ ਚੌਂਕੀ ਕਰਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਸੇਵਾ, ਰੱਤਾ, ਪੰਜਾਬ ਆਦਿ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ, ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਿਆ ਰਹੇ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਸੀ।⁹

ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਸਵੇਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਸੁਣਦੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਰਾਗੀ, ਰਬਾਬੀ ਆ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ। ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਸਮਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ਸਭ ਸੰਗਤਾਂ ਬੈਠ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕਦੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਨੇਜਾ-ਬਾਜ਼ੀ, ਘੋੜ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦੇ ਤੇ ਜੰਗੀ ਕਰਤਬ ਜੋਧੇ ਦਿਖਾਂਦੇ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਲੱਗਦੇ ਗੁਰ ਸਾਖੀ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਸੋਦਰ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜੇ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗ ਜੋੜਿਆ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਤੇ ਕਥਾ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਰਬਾਰ ਲਗਾਏ ਝਾਲਰ ਵਾਲੇ ਚੰਦੋਏ ਹੇਠਾਂ ਦਰਬਾਰ ਸਜਦਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਤਖ਼ਤ ਸਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਭੱਟ ਤੇ ਰਬਾਬੀ ਗੁਰ ਜੋਤ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਤਤੀ ਕਰਦੇ ਫਿਰ ਤਖ਼ਤ ਨਿਰੰਜਨੀ ਦੀ ਉਪਮਾ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਵੇਲੇ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਵਲੋਂ ਰਾਗਾਂ ਤਹਿਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਤਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸਾਜਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਨਗਾਰਾ ਵਜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਨੋਬਤ ਬਾਜ਼ਿਤ ਦਵਾਰ ਅਗਾਹੀ।¹⁰

ਜੋ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੋਭਾ ਵਧਾਉਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਗਤਾਂ ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਵਕ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਣ ਲਈ ਆਉਂਦੀਆਂ। ਭਾਈ ਫਕੀਰੀਆਂ, ਭੋਲਾ, ਭੀਮਾ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਸਾਜ਼ ਇਕ ਖੜਤਾਲ ਤੇ ਘੁੰਗਰੂ ਲੈ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ ਸੁਣ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ

ਆਏ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇਜੀਵਨ ਅਜਾਹੀ ਨਾ ਗਵਾਉਣ ਦੇ ਬਚਨ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਦ੍ਰਿੜਾਇਐ ਕੀਰਤਨ ਸੰਗ ਜੋੜਿਆ ਤੇ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ (1664-1674) ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ 118 ਸ਼ਬਦ 16 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗੀਤਕ ਸੂਝ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਅਧੀਨ ਆਪ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਬਾਣੀ ਲਈ ਪਦੇ, ਅਸਟਪਦੀਆਂ ਆਦਿ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਵਾਲੀਆਂ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਾਗ ਗਉੜੀ, ਆਸਾ, ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਸੋਰਠਿ, ਧਨਾਸਰੀ, ਜੈਤਸਰੀ, ਟੋਡੀ, ਤਿਲੰਗ, ਬਿਲਾਵਲ, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਾਰੂ, ਬਸੰਤ, ਹਿੰਡੋਲ, ਸਾਰੰਗ, ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਰਚਿਤ ਨੌਵੇਂ ਮਹਲੇ ਦੇ ਸਲੋਕ ਵੀ ਰਾਗ ਰਹਿਤ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਸਾਜ਼ ਵੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਸਾਜ਼ ਫੜ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਸੰਗ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਫੇਰੀ ਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਨੂੰ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਇਹ ਸਾਜ਼ ਬਖਸ਼ਿਆ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮ੍ਰਿਦੰਗਵਲੀ ਵਿੱਚ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਵੱਡਮੁਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਉਹ ਸੂਰਬੀਰ ਯੋਧੇ, ਸੰਤ ਕਵੀ ਤੇ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 19 ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਜੋ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲਗਾਉ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ 52 ਕਵੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਰਚ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਭਾਈ ਸੱਦੂ ਮਦੂ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਤਾਨਪੁਰਾ ਫੜ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵੀਨ ਸ਼ੈਲੀ 'ਖਿਆਲ' ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ। ਲੋਕ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਦੇਣ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਭਗਤ ਕਵੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਗਤ ਜੈਦੇਵ (ਬੰਗਾਲ) 2 ਸ਼ਬਦ, ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੁਲਤਾਨ) 134 ਸ਼ਬਦ, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ 9(ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ) 61 ਸ਼ਬਦ 18 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ (ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ) 4 ਸ਼ਬਦ, ਸੁਆਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ (ਸਿੰਧ ਵਿਚ, ਭਗਤ ਬੋਣੀ (ਸਿੰਧ ਇਲਾਕੇ) 3 ਸ਼ਬਦ, ਭਗਤ ਸਧਨਾ (ਸਿੰਧ ਇਲਾਕੇ) 1 ਸ਼ਬਦ, ਭਗਤ ਸੈਣ 1 ਸ਼ਬਦ ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ, ਭਗਤ ਪੀਪਾ 1 ਸ਼ਬਦ ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ, ਭਗਤ ਧੰਨਾ 3 ਸ਼ਬਦ ਆਸਾ ਤੇ ਧਨਾਸਰੀ ਵਿਚ, ਭੀਖਨ (ਲਖਨਊ) 2 ਸ਼ਬਦਰਾਗ ਸੋਰਠਿ, ਰਵਿਦਾਸ (ਕਾਸ਼ੀ) 40 ਸ਼ਬਦ 16 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ, ਪਰਮਾਨੰਦ 1 ਸ਼ਬਦ ਸਾਰੰਗ ਰਾਗ, ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ-ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂ ਹੇਠ, ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ-ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਵਿਚ ਵਾਰ ਲਿਖੀ (ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ), ਭਾਈ ਸੱਤਾ-ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ (ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਪਉੜੀਆਂ) ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਭੱਟ ਕਵੀ ਕਲਸਹਾਰ (ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ ਸਵੱਈਏ ਰਚੇ), ਜਾਲਪ (ਤੀਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸਵੱਈਏ ਰਚੇ) ਕੀਰਤ (ਤੀਜੇ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ 44 ਸਵੱਈਏ ਰਚੇ), ਭਿਖਾ (ਤੀਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਸਵੱਈਏ ਰਚੇ), ਸਲਯ ਤੀਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ ਇਕ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਮਾ ਵਿਚ ਦੋ ਸਵੱਈਏ, ਭਲਯ (ਇਕ ਸਵੱਈਏ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ), ਨਲਯ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ 16 ਸਵੱਈਏ ਉਚਾਰੇ ਜੋ ਵੱਧ ਲੋਕਪ੍ਰਿਅ ਹਨ) ਗਯੰਦ

(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ 13 ਸਵੱਈਏ ਰਚੇ, ਮਥੁਰਾ (ਮਹਲਾ ਚੌਥੇ ਅਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ ਸਵੱਈਏ ਰਚੇ), ਬਲਯ (ਮਹਲੇ ਚੌਥੇ ਅਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ ਸਵੱਈਏ ਰਚੇ, ਹਰਿਬੰਸ (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ ਦੋ ਸਵੱਈਏ) ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਕਲਨ ਦਾ ਸੰਗੀਤਕ ਆਧਾਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ-ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਨ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਇਸ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੀ ਬਾਣੀ 31 ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਹਰ ਰਾਗ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ, ਫਿਰ ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕੇਤ ਅਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ। ਰਾਗ ਮਹਲਾ, ਰਹਾਉ, ਬਾਣੀ ਰੂਪ ਜਾਂ ਗਾਇਨ ਰੂਪ, ਅੰਕ ਘਰਿ, ਜਤਿ, ਪੁੰਨ ਆਦਿ ਸੰਕੇਤ ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਲੋਕਾਈ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਵਿਧਾਨ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਤਨ ਅਤੇ ਰੂਹ ਵਾਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵਜੂਦ ਆਪਣੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਵਿਚ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਵਿਉਹਾਰਕ ਢਾਂਚੇ ਤਕ ਸੀਮਤ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਇਕਾਈ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਜੋ ਮਾਧਿਅਮ ਅਪਣਾਇਆ ਉਹ ਸੰਗੀਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਲਈ ਜੋ ਵਿਧਾਨ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਵਿਧਾਨ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਭਾਰਤੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਤੇ ਨਿਵੇਕਲਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸਰੋਤ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਾਗ ਦੇ ਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਤਤਕਰੇ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠ ਰਾਹੀਂ। ਤਤਕਰੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਅਧੀਨ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ 31 ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਮਿਸ਼ਰਤ ਰਾਗ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਉਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਰਾਗ ਮਹਲਾ ਦੇ ਨਾਲ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅੰਗ ਦੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਜਿਵੇਂ ਅਸਟਪਦੀ, ਪਦੇ, ਪੜਤਾਲ ਅਤੇ ਲੋਕ ਰੰਗ ਦੇ ਬਾਣੀ ਰੂਪ-ਵਾਰ, ਛੰਤ, ਘੋੜੀਆਂ, ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ, ਬਾਰਹਮਾਹ, ਪਹਰੇ, ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਬਣਾ ਕੇ ਗਾਇਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਹਾਉ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝ ਕੇ ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਰਹਾਉ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸੰਬੰਧਤ ਅੰਤਰਿਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪਿੱਛੇ ਦਿੱਤੇ ਅੰਕ ਅੰਤਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ। ਸਥਾਈ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਕ ਅੰਤਰਾ ਤੇ ਫਿਰ ਸਥਾਈ ਦਾ ਗਾਇਨ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਾਗ, ਰਹਾਉ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਘਰੁ, ਜਤਿ, ਸੁਧ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗੀਤਕ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਕੀਰਤਨ

ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਕੁੱਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਫ਼ਰਮਾਨ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ:

ਹਰਿ ਕਾ ਬਿਲੋਵਨਾ ਬਿਲੋਵਹੁ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ॥

ਸਹਜਿ ਬਿਲੋਵਹੁ ਜੈਸੇ ਤਤੁ ਨ ਜਾਈ ॥ 1 ॥¹¹

ਸਹਜੇ ਗਾਵਿਆ ਥਾਇ ਪਵੈ ਬਿਨੁ ਸਹਜੈ ਕਥਨੀ ਬਾਦਿ ॥

ਸਹਜੇ ਹੀ ਭਗਤਿ ਉਪਜੈ ਸਹਜਿ ਪਿਆਰਿ ਬੈਰਾਗਿ ॥¹²

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਕਲਾ ਦੇ ਅਡੰਬਰ, ਵਿਖਾਵਾ, ਆਕਰਸ਼ਣ, ਕਾਮ, ਕਰੋਧ, ਲੋਭ, ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਗਾਇਕੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕੀਰਤਨਹਾਰੇ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਅਸੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਗੀਤਕ ਸੂਝ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਸਿੱਖ ਕੀਰਤਨ ਅੱਜ ਰਾਗ ਅਧਾਰਤ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਿਮਾਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਚੇਤ ਤਬਕੇ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੀ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਇਕ ਜਿਉਂਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਇਹ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਚੀਫ਼ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਵਲੋਂ ਹਰ ਸਾਲ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਅਤੇ ਰਬਾਬੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਿੱਖ ਉਚੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਬਹੁਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਗੁਰਮਤਿ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਨਾ ਤਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਬਣਾ ਕੇ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਰਾਗੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਕੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਰਾਗ ਪ੍ਰਤੀ ਲਗਾਉ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਧਾਰਨਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਕੀਰਤਨੀਏ ਕਮਰਸ਼ੀਅਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੈਸਾ ਮਿਲੇ ਉਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਆਪਣੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਲਈ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਟਕਸਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਹਾਂ, ਉਹ ਗਾਇਕ ਪੱਖੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਕੀਰਤਨੀਏ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਦਿਆ ਤੋਂ ਦੂਰ ਭੱਜੀ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੇਣਹਾਰ ਹੋਣਗੇ। ਸੋ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਸਮੂਹ ਪੰਥਕ ਆਗੂ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁੱਖੀ ਸੱਜਣਾਂ ਤੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਰਲ ਕੇ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁਰਮਤਿ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਗ, ਸ਼ਬਦ, ਤਾਲ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਲੋੜ ਹੈ ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਠੀਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਗ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਲਈ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਇਕ ਰੋਲ ਮਾਡਲ ਕਾਇਮ ਕਰ ਸਕੀਏ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਵੀ ਕੁੱਝ ਕੁ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਨਿਰਧਾਰਤ

ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਟਕਸਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਸੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ ਰਬਾਬ, ਸਾਰੰਦਾ ਤੇ ਤਾਉਸ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਵੇਲੇ ਨਾਲ ਵੱਜਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਉਪਰਾਲਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਲ ਹੋਰ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਪੁਰਾਤਨ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕੀਰਤਨੀਏ ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਗੁਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਵੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਸਾਡੇ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਰੋਤ ਹਨ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦੇ ਕੋਲ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਲਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ, ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਵਰਲਿਪੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦ ਕੱਢ ਕੇ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਵੱਦੀ ਕਲਾਂ ਟਕਸਾਲ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਸਾਲ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਅਦੁੱਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਦੀਆਂ ਆਡਿਓ ਵੀਡੀਓ ਕੈਸਟਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹਨ, ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਕਰਾਉਣ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਲਾਉਣ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕਰਵਾਉਣ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੱਜ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਬਣਾ ਕੇ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਤਾਂ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਰਾਗ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਜੋ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਬਾ ਪੁਸਕਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਟਿਆਲਾ, ਬਾਬਾ ਸੁਰ ਸਾਗਰ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਰੰਗੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਗੁਰਮੱਖ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਧਰਮਕੋਟੀਏ, ਬਾਬਾ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਉਸਤਾਦ ਬਾਬਾ ਸ਼ਰਧਾ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਚਾਂਦ, ਭਾਈ ਤਾਬਾ, ਭਾਈ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮੋਤਾ, ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦੇਸਾ, ਭਾਈ ਸਤੂ, ਭਾਈ ਨਸੀਰਾ ਤੇ ਭਾਈ ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਗੁਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਰਬਾਬੀ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਘਾਲਣਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

- 1) ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਵਾਰ ਪਹਿਲੀ, ਪਉੜੀ 38
- 2) ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 967
- 3) ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਵਾਰ 11, ਪਉੜੀ 18
- 4) ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ 92
- 5) ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ 3544
- 6) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 3814
- 7) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 3812
- 8) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 3345
- 9) ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ, ਪੰਨਾ 603
- 10) ਅਸ਼ਟਮ ਬਲਬੀਰਾ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਤਿਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ 80
- 11) ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਆਸਾ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ 478
- 12) ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮ.3, ਪੰਨਾ 68